

3.2. Σχετική θέση του μέσου ωρομισθίου και εργαζόμενοι φτωχοί στην Ελλάδα

Βλάσης Μισσός

3.2.1. Εισαγωγή

Τη σημαντική αύξηση του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας μετά την πανδημία και τη θετική αξιολόγηση των προοπτικών της που ανακοίνωσε ο οίκος S&P, σχολιάζουν σε πρόσφατο άρθρο τους οι Financial Times¹. Η αποκλιμάκωση του λόγου χρέους/ΑΕΠ, η προώθηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και η συνεχής δημοσιονομική πειθαρχία, θεωρούνται παράγοντες που συνέβαλλαν στη βελτίωση των επενδυτικών προοπτικών της χώρας. Ωστόσο, στον αντίποδα των παραπάνω εξελίξεων, στο ίδιο άρθρο σημειώνεται ότι η καταγεγραμμένη μεγέθυνση μόνο ελάχιστα έχει βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού. Συγκεκριμένα, στη διάρκεια των δεκαπέντε ετών που έχουν μεσολαβήσει από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα εμφανίζεται πλέον ως η δεύτερη πιο φτωχή χώρα της ΕΕ27, μετά τη Βουλγαρία, με βάση το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, μετρούμενο σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (purchase power parity, PPP).

Με αφορμή το παραπάνω άρθρο και αξιοποιώντας τη συγκριτική προσέγγιση που απορρέει από τη χρήση των δεικτών PPP, το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στους μισθούς που καταβλήθηκαν (αντί στο ΑΕΠ). Όπως παρουσιάζεται παρακάτω, συγκριτικά με τις χώρες της ΕΕ27, η ελληνική οικονομία κατέχει πλέον την τελευταία θέση του μέσου μισθού ανά δεδουλευμένη ώρα εργασίας –για συντομία, *ωρομισθίου*²– υπολογισμένου σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης. Οι δείκτες PPP χρησιμοποιούνται όλο

και περισσότερο στη συγκριτική ανάλυση και στην εκτίμηση των αποκλίσεων μεταξύ των χωρών της ΕΕ³. Πρόκειται για «δείκτες τιμολογιακών διαφορών [που αποτυπώνουν] πόσες χρηματικές μονάδες κοστίζει μια συγκεκριμένη ποσότητα αγαθών και υπηρεσιών σε διαφορετικές χώρες. Το PPP μπορεί, συνεπώς, να χρησιμοποιείται ως δείκτης μετατροπής του εθνικού νομίσματος, μέσω του οποίου οι δαπάνες εκφράζονται σε μία κοινή μονάδα, που απαλείφει τις διαφορές των επιπέδων των τιμών των χωρών [...]. Τα PPP είναι οι μόνοι δείκτες σχεδιασμένοι για συγκρίσεις μεταξύ των χωρών, παρά για συγκρίσεις μεταξύ των ετών»⁴.

Η τελευταία ιδιομορφία των PPP παρακάμπτεται εάν τα μεγέθη υπολογίζονται ως αποκλίσεις από τον μέσο όρο, ο οποίος τίθεται διαχρονικά σταθερός – έστω 100. Με αυτό τον τρόπο, οι υπολογιζόμενες τιμές των χωρών δηλώνουν την απόσταση που καταγράφεται από τον μέσο όρο και εκφράζουν τον βαθμό σύγκλισης ή απόκλισης από αυτόν. Έτσι, για τη σωστή γνώση του Διαγράμματος 3.2.1, πρέπει να γίνει κατανοητό ότι ο μετασχηματισμός του μέσου ωριαίου μισθού σε όρους PPP αποτυπώνει την αγοραστική δύναμη μιας ώρας εργασίας σε κάθε μία χώρα της ΕΕ27, σε σύγκριση με το μέσο ευρωπαϊκό επίπεδο (100), για μια σειρά ετών από το 1995 έως και το 2023. Για λόγους παρουσίασης, όλες οι χώρες παραμένουν σκιασμένες, ενώ η έμφαση δίνεται στην Ελλάδα.

3.2.2. Μισθοί ανά ώρα εργασίας σε PPP

Όπως εμφανίζεται στο Διάγραμμα 3.2.1, από το 1995 έως και το 2008, η σχετική αγοραστική δύναμη του μέσου καταβληθέντος ωρομισθίου στην Ελλάδα υπολογίζεται σε πάνω από το 60% του μέσου όρου των χωρών της ΕΕ27. Οποσδήποτε, η συγκεκριμένη επίδοση δεν αντικατοπτρίζει κάποιο ιδιαίτερα υψηλό, συγκριτικό επίπεδο αποδοχών. Το συγκεκριμένο μέγεθος όμως, ενώ απεικονίζει αποκλειστικά και μόνο

1. Valentina Romei, "Greece's economic rebound in (painful) context", *Financial Times*, 25 Απριλίου, 2024.

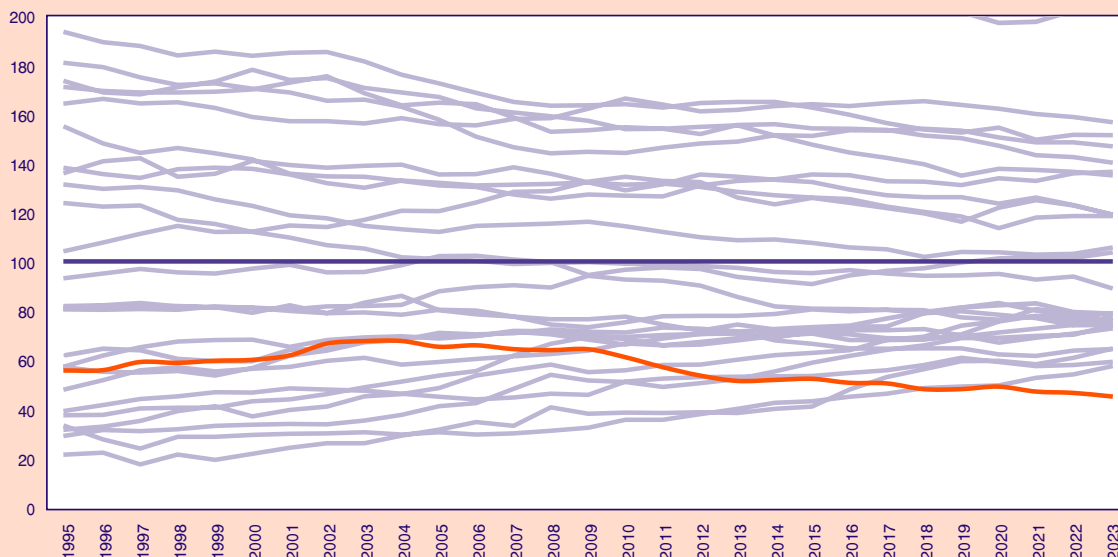
2. Στο παρόν κείμενο, ο όρος «ωρομισθιο» δηλώνει το σύνολο των καταβληθέντων μισθών προς τις ώρες εργασίας, τις οποίες οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενοι απασχολήθηκαν κατά τη διάρκεια ενός έτους. Συνεπώς, για λόγους συντομίας, ο όρος δηλώνει τον μέσο ωριαίο μισθό και όχι τα εκάστοτε επίπεδα των «ωρομισθίων» που καθορίζονται για την ειδικευμένη και ανειδίκευτη εργασία από τον νόμο και την Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας.

3. Βλ. Missos V., Domenikos C. and Pontis N. (2024), Hardening the EU core-periphery lines 2009-2019: Dependency, neoliberalism, welfare reformation and poverty in Greece, *Structural Change and Economic Dynamics*, 69, 171-182, <<https://doi.org/10.1016/j.strueco.2023.06.005>>.

4. Eurostat (2008), *European price statistics: An overview*, European Commission, p. 49.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.1

Μισθοί ανά ώρα εργασίας σε PPP ως απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ27 (100), με έμφαση στην Ελλάδα, 1995-2023

Πηγή: Eurostat και επεξεργασία.

το εύρος απόκλισης των μισθών από τον ευρωπαϊκό μέσο, πρέπει να γίνεται κατανοητό εντός της εκάστοτε ιστορικής συγκυρίας. Ειδικότερα, το συνολικά διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών κατά την ίδια περίοδο προσδιορίζεται και από άλλες πηγές, οι οποίες δεν καταγράφονται στο Διάγραμμα 3.2.1⁵, ενώ οι συνθήκες ευελιξίας της αγοράς εργασίας πριν το 2012 στην Ελλάδα, ήταν αισθητά διαφορετικές⁶. Παρ' όλα αυτά, αφήνοντας στην άκρη αυτές τις πολύ σημαντικές ποιοτικές διαστάσεις και εστιάζοντας την προσοχή μας στην αγοραστική δύναμη του μέσου ωρομισθίου, η Ελλάδα βρισκόταν μεταξύ 8ης ή 9ης θέσης από το τέλος και με μια ήπια, συγκλίνουσα τάση προς τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Η ασθενής ανοδική τάση φαίνεται ότι ανακόπτεται σταδιακά, ήδη πριν από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Συγκεκριμένα, από την περίοδο 2007-2008 η αγοραστική δύναμη των μισθών ανά ώρα εργασίας παραμένει στάσιμη, ενώ, από το 2009 και ύστερα, η πορεία τους είναι καθοδική. Ιδιαίτερα, το 2020, έτος

κατά το οποίο η πανδημία επέδρασε έντονα στη διεθνή οικονομία, η αγοραστική δύναμη του ωρομισθίου στην Ελλάδα συγκλίνει με εκείνο της Βουλγαρίας και, έκτοτε, η απόσταση μεταξύ τους διευρύνεται. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα πρέπει να εξεταστεί τόσο από την πλευρά των μεταβολών του επιπέδου των σχετικών μισθών, όσο και από τη σκοπιά του επιπέδου των ωρών εργασίας.

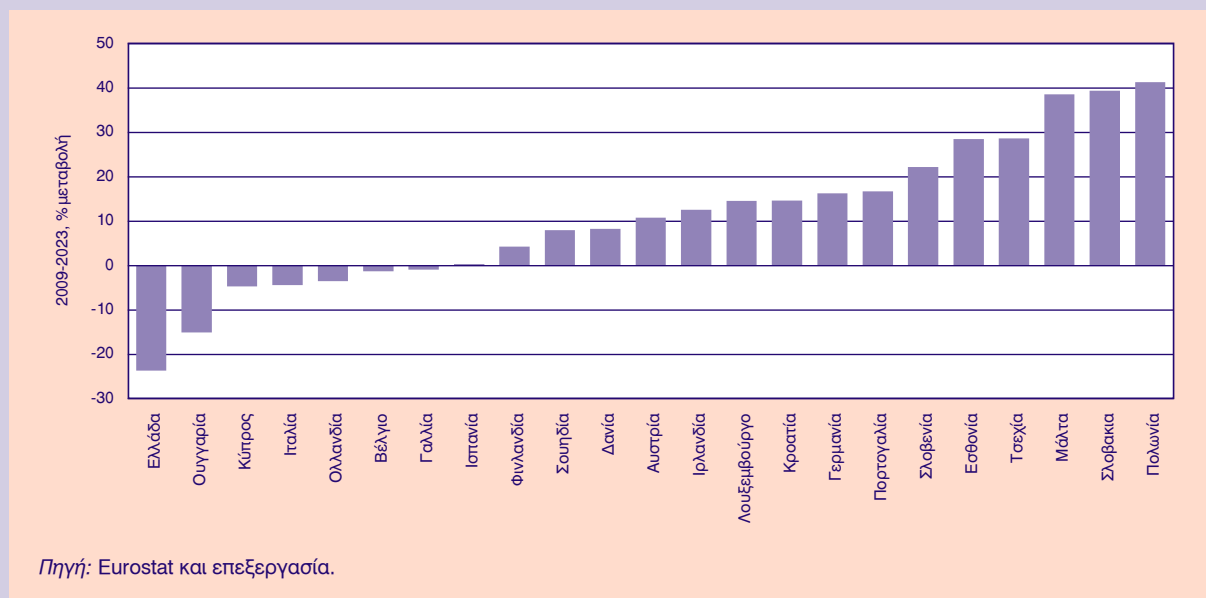
Αν και το ζήτημα χρήζει επισταμένης έρευνας, η αύξηση των ωρών εργασίας φαίνεται ότι διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στη μείωση του καταβαλλόμενου ωρομισθίου. Από το 2020, οπότε και καταγράφηκε καθίζηση των συνολικών ωρών εργασίας σε όλη την ΕΕ27 λόγω των μέτρων περιορισμού της πανδημίας, έως και το 2023, η μέση αύξηση των ωρών εργασίας ανά εργαζόμενο στην ΕΕ27 εκτιμάται σε 3,4%, έναντι 9,25% στην Ελλάδα – δηλαδή, τριπλάσια του μέσου όρου. Είναι ενδεικτικό ότι για το 2023, μεταξύ των χωρών της ΕΕ27, η Ελλάδα εμφανίζει τη δεύτερη υψηλότερη επίδοση σε ώρες εργασίας ανά εργαζό-

5. Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία της ΓΓΠΣ και της ΑΑΔΕ, για τα φορολογητέα εισοδήματα των φυσικών προσώπων, από το φορολογικό έτος 2013 (έτος χαμηλότερου επιπέδου φορολογητέας ύλης στην Ελλάδα) έως και το 2022, το σύνολο των φορολογητέων μισθών αυξήθηκε κατά 21%.

6. Livanos I. and Tzika E. (2022), *Precarious employment in Greece: Economic crisis, labour market flexibilization, and vulnerable workers*, LSE, Hellenic Observatory Discussion Papers on Greece and Southeast Europe, paper No. 171.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.2

Σημαντική πτώση των πραγματικών ωρομισθίων στην Ελλάδα, ποσοστιαία (%) μεταβολή 2009-2023

μενο. Παράλληλα, όπως αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 3.2.2, στη διάρκεια της δεκαπενταετούς περιόδου που μεσολάβησε από την κρίση του 2009, η χώρα παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μείωση στο ύψος των πραγματικών ωρομισθίων (-23,7%), με δεύτερη την Ουγγαρία (-15%). Σε μεγάλο βαθμό, η σχετική υποχώρηση του ωρομισθίου θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως απόρροια αυτών των δύο αντίρροπων τάσεων.

3.2.3. Εργαζόμενοι φτωχοί στην Ελλάδα

Ενώ κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Ελλάδα η ανεργία αυξήθηκε απότομα, ξεπερνώντας ακόμα και το επίπεδο του 25%, πολλές και πολλοί που διατήρησαν τις θέσεις εργασίας τους, αντιμετώπισαν χαμηλές αμοιβές ή πολύχρονη στασιμότητα στις αποδοχές τους. Σύμφωνα με την Eurostat, οι εργαζόμενοι φτωχοί (in-work poverty) ορίζονται ως το ποσοστό του πληθυσμού που παρότι εργάζεται (είτε σε σχέση μισθωτής εργασίας, είτε με αυτοαπασχόληση), το ατομικό διαθέσιμο εισόδημά του βρίσκεται κάτω από το κατώφλι φτώχειας. Κατά συνέπεια, το μέτρο αποτελεί ένδειξη του κατά πόσο η εργασία που προσφέρεται σε μία οικονομία δεν αποτελεί ικανό παράγοντα διεξόδου από την εισοδηματική φτώχεια. Επιπλέον, για τον υπολογισμό του ποσοστού των εργαζόμενων φτωχών ως προς το σύνολο του απασχολούμενου πληθυσμού η

Eurostat εξετάζει μόνο όσες και όσους δηλώνουν ότι εργάζονται άνω των 7 συνεχόμενων μηνών κατά το τελευταίο διάστημα.⁷ Στα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 3.2.3, ο συγκεκριμένος περιορισμός αγνοείται και ο υπολογισμός των εργαζόμενων φτωχών από τα μικροδεδομένα της SILC (Survey of Income and Living Conditions) γίνεται για ολόκληρο το δείγμα του πληθυσμού των εργαζόμενων, ανεξάρτητα από τη χρονική διάρκεια απασχόλησης.

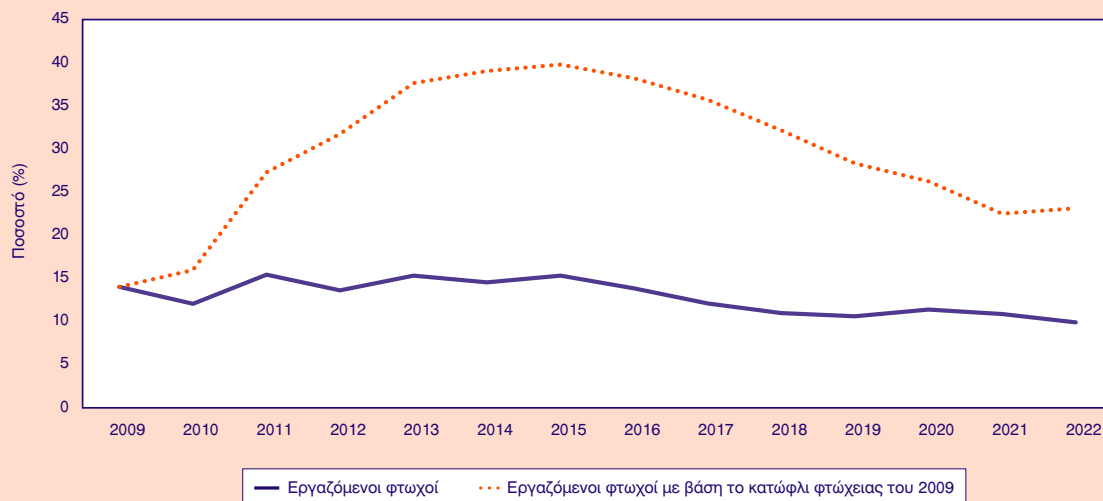
Ο βασικός λόγος αυτής της επιλογής έγκειται στην εξαιρετικά υψηλή ανεργία που είχε η χώρα κατά τη διάρκεια της περιόδου 2012-2018. Η υψηλή ανεργία αυξάνει την πιθανότητα εύρεσης νέων εργαζόμενων, δηλαδή που απασχολούνται για χρονικό διάστημα μικρότερο των 7 μηνών. Κατά συνέπεια, με την εφαρμογή αυτής της υπόθεσης, σημαντικό τμήμα του πληθυσμού αποκλείεται από το εξεταζόμενο δείγμα. Παρ' όλα αυτά, τα αποτελέσματα του Διαγράμματος 3.2.3 δεν διαφέρουν σημαντικά από εκείνα που δημοσιεύει η Eurostat (εμφανίζονται αυξημένα κατά 1 ποσοστιαία μονάδα, περίπου).

Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι οι αιτίες ανόδου του ποσοστού των εργαζόμενων φτωχών δεν περιορίζονται μόνο στις αμοιβές. Αρκετές μελέτες δείχνουν ότι στην ΕΕ27 υπάρχουν και άλλοι παράγοντες, όπως τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού, η λειτουργία των θεσμών, καθώς και οι έμφυλες διακρίσεις, ο συνδυα-

7. <[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EU-SILC\)_methodology_-_in-work_poverty#Description](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EU-SILC)_methodology_-_in-work_poverty#Description)>

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.2.3

Ποσοστό (%) εργαζόμενων φτωχών με μεταβαλλόμενο κατώφλι φτώχειας και με διαχρονικά σταθερό κατώφλι του 2009

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ και επεξεργασία μικροδεδομένων.

σμός των οποίων επηρεάζει το ύψος του εισοδήματος.⁸ Για παράδειγμα, σε ό,τι αφορά τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού, μία εργαζόμενη μερικής απασχόλησης που διαβιού σε ένα νοικοκυριό υψηλού εισοδήματος διαφεύγει τη φτώχεια, σε αντίθεση με μία αντίστοιχη εργαζόμενη που διαβιού σε νοικοκυριό χαμηλού εισοδήματος.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, στο Διάγραμμα 3.2.3 παρουσιάζονται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις μέτρησης της φτώχειας των εργαζομένων. Η πρώτη προσέγγιση, ακολουθεί την επίσημη μέτρηση της σχετικής φτώχειας και εξετάζει το ποσοστό των ατόμων που, αν και εργάζονται, το διαθέσιμο εισόδημά τους παραμένει χαμηλότερο του 60% του διάμεσου εισοδήματος. Σύμφωνα με αυτό τον δείκτη, από το 2009 έως και το 2015, οι εργαζόμενοι φτωχοί κυμαίνονται μεταξύ του 14% έως 15%. Έκτοτε, το ποσοστό μειώνεται και καταλήγει σε λιγότερο από 10% το 2022. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, λιγότεροι από 1 στους 10 εργαζομένους εκτιμάται ότι ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Αυτή η προσέγγιση δεν συνάδει με τις εξελίξεις στο επίπεδο των μισθών που παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 3.2.1. Ως εκ τούτου, ο τρόπος μέτρησης του συγκεκριμέ-

νου δείκτη διαφοροποιείται, έτσι ώστε να αποτυπώνει τη σχετική μείωση των ωρομισθίων, δίνοντας έμφαση στην οικονομική κρίση του 2009.

Ο εναλλακτικός δείκτης μέτρησης της φτώχειας (δείκτης σταθερού ορίου φτώχειας) παρουσιάζει το ποσοστό των εργαζόμενων φτωχών, το διαθέσιμο εισόδημα των οποίων είναι μικρότερο από εκείνο του 2009. Με άλλα λόγια, το πραγματικό εισοδηματικό όριο φτώχειας διατηρείται διαχρονικά σταθερό⁹. Ο βασικός λόγος που οδηγεί στην ανάγκη της εν λόγω διαφοροποίησης είναι ότι, εφόσον το κατώφλι φτώχειας συνδέεται με το εκάστοτε διάμεσο εισόδημα, σε περιόδους σημαντικής συρρίκνωσης του εισοδήματος, το κατώφλι φτώχειας μειώνεται εξίσου σημαντικά, υποεκτιμώντας το επίπεδο εισοδηματικής φτώχειας. Συνεπώς, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του εναλλακτικού ορισμού, το 2015, περίπου το 40% των εργαζομένων όλων των κατηγοριών ζούσε με διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο του ορίου φτώχειας του 2009, ενώ, μέχρι και το 2022, η επίδραση της μακράς ύφεσης της ελληνικής οικονομίας στα εισοδήματα των εργαζομένων δεν είχε επανέλθει στα προ κρίσης, επίπεδα.

8. Halleröd, B., Ekbrand, H. and Bengtsson, M. (2015), In-work poverty and labour market trajectories: Poverty risks among the working population in 22 European countries, *Journal of European Social Policy*, 25(5), 473–488, <<https://doi.org/10.1177/0958928715608794>>.

9. Missos V. (2021), Introducing a safety net: The effects of neoliberal policy on welfare, poverty and the net social wage during the Greek crisis, *Review of Radical Political Economics*, 53(1), 58-76, <<https://doi.org/10.1177/0486613420930830>>.

Δεν χωράει αμφιβολία ότι, σε σύγκριση με τις χώρες της ΕΕ27, η Ελλάδα έχει διέλθει μια μακρά περίοδο περικοπών και στασιμότητας των αμοιβών εργασίας. Οι νέες θέσεις εργασίας που δημιουργούνται αντιστοιχούν σε χαμηλότερες αποδοχές και σχετικά, περισσότερες ώρες εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, κατά το 2022, το 23,1% των εργαζομένων (περίπου 1 στους 4) να υπολογίζεται ότι διαβιοί με διαθέ-

σιμο εισόδημα χαμηλότερο του κατωφλιού φτώχειας του 2009. Το φαινόμενο των εργαζόμενων φτωχών οφείλει να αποτελέσει επίκεντρο της αναπτυξιακής ατζέντας της χώρας και να απασχολήσει εντονότερα την κοινή γνώμη. Η αύξηση της απασχόλησης, μέσα από τη δημιουργία καλά αμειβόμενων και ποιοτικών, θέσεων εργασίας, αποτελεί παράγοντα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στη χώρα μας.